

JORDEN ALENE GIR BRØD

Utnyttingen av våre jordressurser.

Foredrag i Norsk Rikskringkasting den 6/6—1965.

Av driftsagronom Ragnar Kongsvik.

Sitatet er hentet fra en artikkel av landbruksskolebestyrer Martin Døsen. Det er myntet på en annen situasjon enn den vi har i dag. Likevel er det fortsatt aktuelt. Noen annen kilde som kan dekke behovet for matkorn, er ikke funnet.

Men av og til kan det se ut som om vi holder på å glemme denne enkle men fundamentale sannhet. I stadig stigende grad legger vi beslag på jord til helt andre formål.

De aller fleste av våre bysamfunn har vokset ut av klærne sine. De skyter utløpere langs alle innfartsveier. De flytter byggeområdene ut på alle kanter, og legger for hver dag beslag på arealer som hittil har gått inn i matproduksjonen.

Vi har tilsynelatende arealer nok å ta av. Norge består vesentlig av utmark. Det dyrkede areal er bare noen få prosent av det totale flateinnhold. Det synes derfor å være en utvei, å legge all ekspansjon til områder som er uproduktive, og som ikke brukes til noen ting. Vi har jo et ferskt eksempel fra Brasil. En ny hovedstad er reist midt inne i villmarken. Også hos oss har vi hørt forslag i samme retning, om ikke fullt så drastisk. Teknisk er det neppe noe i veien for å bygge næringslivet ut etter dette mønsteret. Vanskene er først og fremst at alle samferdselsårer, alle offentlige og private institusjoner, alt det vi forbinder med kultur- og samfunnsliv, det er samlet nettopp på de få prosentene av arealet som kan nyttes til landbruksformål.

Våre bevilgende myndigheter vil sikkert rygge tilbake for de økonomiske løft som en slik nyreisning innebærer. Da er det billigere å fortsette med den private og offentlige piratvirksomhet vi driver i dag. Sannsynligvis vil vår generasjon ganske snart få namnet: De store jordødeleggerne.

På dette område har de enkelte kommuner en overlegen lederstilling. I kommunal regi legges det hånd på det ene området etter det annet. De arealer kommunene trenger, tar de der det faller *billigst*, og mest lettvint.

I kjølvannet til kommunene følger enkelte byggherrer, med store utbyggingsplaner og en vel utviklet sans for forretning. Men foran dem alle — som losfisken foran nesen på haien, er det en ubestemmelig flokk spekulanter. Det er slike som kjøper opp arealer de tror vil bli aktuelle byggeområder i løpet av en rimelig tid. De er ute

etter en hundre prosents forretning, og en bomsikker plassering av ledig kapital.

Som en følge av den inflasjon vi gjennomlever, vil de enkelte grunneiere få betydelige summer mellom hendene, når de må avstå bruket sitt, eller deler av det. Etter grunnloven skal de jo ha full erstatning, men det er bare utviklingen i årene framover som vil fortelle om de virkelig har fått det. Jord, som produksjonsmiddel — kan i virkelig-heten ikke erstattes med penger, i alle fall ikke med inflasjonskroner.

— De erstatningssummene som blir utbetalt, kan på visse vilkår investeres skattefritt. De grunneiere som mister bruket sitt, er derfor interessert i å skaffe seg et nytt, snarest mulig, og nær sagt til hvilken som helst pris. I tillegg til offentlige og private kjøp under hånd, presser dette prisnivået for eiendommer stadig oppover. Det får også virkninger for bruk som overdras fra far til sønn, i alle fall når det er flere arvinger.

Gårdkjøp i dag er derfor preget av langt flere hensyn enn før. Verdien som driftsmiddel er ikke lenger det som bestemmer prisen. Tomteverdi kommer inn som et viktig moment. Likeså sikkerheten for plassering av kapital.

Alt dette driver prisnivået oppover, langt over det som bruksverdien skulle tilsi. For den som skal overta et bruk for å leve av det, vil salgsprisen ofte bli langt høyere enn bruksverdien. En ny bruker må derfor starte med unødvendig stor lånegjeld på bruket. Han må forrente og avdra den kapitaliserte venteverdien av fortsatt inflasjon, og tomtespekulasjoner. På lang sikt kan vi her ha spiren til en ny gjeldskrise i landbruket.

Først når det blir knapphet på en viktig ressurs, forstår en at det er nødvendig å tenke seg om, både vel og lenge, før en bestemmer seg for hva en vil bruke den til. Det er jo en viktig økonomisk læresetning, at ressursene skal brukes slik at de gir størst mulig utbytte. I mange tilfelle kan dette kalkuleres temmelig nøyaktig, men bare for disposisjoner på kort sikt. Griper vi langt nok inn i framtiden med kalkylen, kan de forutsetninger vi har bygget på svikte totalt. Vi har mange usikre faktorer: Konjunkturer, markedsforhold, nasjonal og internasjonal politikk, økonomisk utviklingstempo, for å ta noen av de viktigste.

I tillegg kommer den tekniske utviklingen, som vi har svært små forutsetninger for å dømme om. Når vi i dag lettvint kan regne oss til at et areal har størst verdi som industriområde, skal vi ikke føle oss sikre på at dette regnestykket vil holde til alle tider.

Det er jordbruksområdene i de sentrale strøk av landet, og rundt de største byene, som er sterkest i faresonen. Dette er områder med lettdrevet god jord, og kort vei til markedet. Her har jordbruket sin største konkurransevne.

Det areal vi mister her, må i tilfelle erstattes med jord av mindre

god kvalitet, med lengere transportlinjer, og mer ensidige produksjonsmuligheter. Alt i alt vil derfor kostnaden pr. enhet bli større, når vi skyver produksjonen ut mot ytterkantene.

Men — trenger vi nå et jordbruksareal, omtrent som det vi har i dag?

Ja, her er meningene delte. Vi er inne på rent subjektive vurderinger. Vi vet likevel en god del om de faktorer som synes viktigst.

At folketallet auker, både her i landet og i verden ellers, det er så kjent at det ikke trenger nærmere omtale.

Videre vet vi at det foregår en overflytting av arbeidskraft fra grunnringene. Lett bevegelig arbeidskraft har allerede forlatt landbruket. Familiene er igjen, men de består ofte av eldre ektepar. Mennesker med et fastlagt livsmønster. De bryr seg ikke om å skifte yrke, oftest har de heller ingen forutsetninger for det. Etter hvert som de gir opp, vil vi få en hel masse forlatte bruk. Vi er allerede inne i denne utviklingsfasen, men vi er bare ved begynnelsen. Hver for seg betyr disse bruka lite for den totale produksjon, men samlet betyr de atskillig. Personlig tror jeg at de betyr hele forskjellen mellom overskudds — og mangelproblemer, for de fleste av de produktene vi er selvforsynt med.

Men — så kan vi vel bare innrette oss på å importere det vi trenger, og la eksportnæringene betale, med inntjent valuta?

Problemet kan neppe løses så enkelt. Vi har en tilsvarende utvikling i alle vestlige land. Og overalt henger jordbruket etter i økonomisk utvikling. Vi bør neppe ha noen illusjoner om at dette kan rettes i en håndvending. I tillegg kommer det faktum at vi har mindre jord pr. innbygger enn noe annet land som det er naturlig å sammenligne oss med. Det nåværende overskudd av enkelte produkter kan fort slå om til mangel.

Godtar en dette argument er det uten videre klart at vi trenger effektive virkemidler for å ta vare på jordbruksarealet.

Den nye bygningsloven som nettopp er vedtatt, kan bli et nyttig redskap i dette arbeidet. Det vil nå bli gjennomført en samlet planlegging for disponeringen av arealene, både innenfor de enkelte kommuner og for større områder. Dermed blir det mulig å komme bort fra de rene tilfeldighetene med å ta en jafs her og en der, og løse alle problemer på den måten som er lettest i øyeblikket.

For landbruket betyr det at visse områder blir båndlagt for en overskuelig framtid. Dette er et meget stort framskritt, i forhold til det anarki som har rådd i de seinere år. Det vil bety at spekulasjonsmomentet blir borte, og at eiendomsprisene kan stabiliseres på et mer rimelig nivå. Kan det så finnes praktiske måter til å lede skattefrie investeringer inn i andre kanaler, vil presset på prisene minke enda mer.

På lengere sikt betyr reglene om planlegging at det er gitt en nøk-

kel til utforming av bygdesamfunnet i kommende generasjon. Riktignok er det de folkevalgte organer som skal godkjenne de enkelte opplegg. Men hvis næringen kan reise en tilstrekkelig stor og enig opinion, vil det sikkert bli vanskelig å overse den.

Oppgaven blir altså å forme ut og avgrense bygdesamfunnet. Her er vi ved en milepæl i utviklingen og bør ta en grundig oversikt, før arbeidet legges opp.

Her er nok av problemer å ta fatt på. Faren er at vi kan komme til å begynne i den gale enden, og grave oss ned i detaljer, slik at vi mister sammenhengen.

For å sette saken på spissen kan en spørre:

Hvor mange, og hvor store bruksenheter trenger vi i året 2000? Dette spørsmålet kan stilles under mange forskjellige forutsetninger, men la oss gå ut fra at vi skal ha konkurransedyktige, bærekraftige bruk som kan sikre normal rekruttering til yrket, og gi et rimelig økonomisk utbytte.

Når en skal gjøre seg opp en mening om utviklingen framover, er det ofte heldig å ta et raskt blikk bakover først, for å finne de utviklingslinjene som har ført oss fram til det punkt vi står på i dag. Dermed kan en gardere seg mot å gjøre samme feil to ganger.

Et av de mest karakteristiske trekk fra tiden mellom de to siste storkrigene, er den bureisingen og den dermed følgende oppdeling av bruk som var god latin i de årene. Norge var på forhånd et småbruksland, og dette karaktertrekk ble kraftig forsterket i mellomkrigstiden. Bureisingen var en nødutvei. En meget stor gruppe arbeidsløse ungdom presset på. De andre næringene arbeidet i skyggen av en omfattende internasjonal krise. En strøm av ung arbeidskraft kom tilbake fra stengte fabrikkporter og opplagte skip. Under slagordet: Skaff ungdommen jord, ble det satt i gang bureising under natur — og driftsvilkår som synes utrolige i dag. Når eksperimentet i noen tilfelle ble vellykket, skyldes det først og fremst en nærmest overmenneskelig arbeidsinnsats av bureiserfamilien.

Men — sett i lys av den seinere økonomiske utviklingen, kommer vi til det bedrøvelige resultat, at bureisingen stort sett — var en kjempemessig feilinvestering. Den har skaffet oss en masse problembruk med låg konkurransevne.

Ser vi på forholdene innenfor selve næringen så vil vi finne at de små bruk stadig sakter mer og mer etter i lønnsomhet. Dette skyldes selvfølgelig først og fremst den tekniske utvikling. De maskiner og redskaper som er kommet i bruk etter siste krig har redusert behovet for arbeidskraft meget sterkt. Produksjon pr. arbeidstime er gått voldsomt opp. Men dette utstyret koster mange penger. På små bruk som trenger det bare noen få timer i året, blir de faste kostnadene for store. De eter opp både rasjonaliseringsgevinsten og en god del av arbeidsinntekten for familien.

Helt siden traktoren kom inn i bildet har vi derfor hatt en stadig aukende forskjell i lønnssevne pr. time mellom små og store bruk. Dette er et forhold som sikkert vil fortsette med enda større fart enn hittil. Det er gjort atskillige velmente forsøk på å jamne ut lønnsomheten mellom arealgruppene, og legge forholdene til rette for et bedre økonomisk utbytte på de små bruka. Resultatet er i sannhet nedslående. Det vil neppe bli noe bedre, uansett hvilke tilskottsordninger og støttetiltak en setter i verk. Den tekniske utvikling favoriserer de større enhetene. Dette faktum nytter det ikke å dekke over med kunstige tiltak. Sammenlignet med inntektsnivået i andre næringer, taper også de større bruka terreng, men ikke på langt nær så katastrofalt.

Resultatet av dette er da at mange av de små bruka etter hvert blir forlatt. Selv om familien fortsatt bor på bruket, betyr det stadig mindre økonomisk. En stigende del av nettoinntekten hentes fra annet arbeid. Spørsmålet er om neste generasjon vil fortsette denne yrkesblandingen eller om den vil gå helt over i andre yrker. Personlig har jeg liten tro på at det nåværende yrkesmønster blir langvarig. Hvis den økonomiske utviklingen fortsetter som hittil, vil problemet med de små bruksenhetene i det vesentlige ha løst seg selv i løpet av en generasjon. Først når det er for sent vil det gå opp for det store flertall at dette var et viktig sosialt problem, som burde vært løst etter mer humane retningslinjer.

Å ta vare på den jord som etter hvert blir ledig, det er en oppgave for seg. Den vil kreve både kapital og sunn vurderingsevne.

Dette er perspektiver en må ha for øye når de fremtidige retningslinjer skal trekkes opp. Hva som vil være optimal bruksstørrelse i året 2000, det har vi ikke store forutsetninger for å avgjøre nå. Utviklingen går så fort at vi aldri vil komme fram til den ideelle struktur. Vi får bare halte etter så godt vi kan.

Det må i alle fall være rett å basere planleggingen på at det skal bevares størst mulig sammenhengende områder for rent landbruk. Dermed har en mulighet for en stadig tilpassing etter forholdene.

Overalt i de store vekstsentra kan en finne «lommer» av jord som ligger igjen. Disse lommene blir sikkert de første posisjoner som må gis opp. Reguleringsmyndighetene vil nok trenge dem. Rent praktisk er det heller neppe noen fordel med en sammenblanding av jordbruk og boligområde. I de seinere år har vi også utenom «lommene» fått en rekke amputerte bruk som neppe er levedyktige lenger. Videre er det sikkert rett å gå ut fra at all jord som ikke kan bearbeides og høstes fra traktorsetet, vil gå helt ut av drift. Slike områder må jordbruket være forberedt på å miste. En landskapsarkitekt med en smule fantasi bør kunne skape noe personlig over et boligfelt i et bakket areal. Vi har vel allerede tilstrekkelig mange sovebyer som minner om konsentrasjonsleirer.

Områder med fjellgrunn, og jord som ikke naturlig kan gå inn i et omløp, må en være forberedt på å miste. Når vi ofte har sett at slike områder er blitt liggende igjen mens det er bygget på flat og leiddrevet jord like i nærheten, så kommer det vel ofte av at det har vært liten forskjell i arealprisen. Det er jo selvsagt billigere å bygge på områder som kan utnyttes helt og ikke skaper problemer for tilføring av vann, vei og kloakk. Hvis det blir tilstrekkelig prisforskjell mellom godt og mindre godt landbruksareal, vil de som eksproprierer finne det fordelaktig å bygge på grunn som er lite skikket til landbruk.

En annen følge av å velge prinsippet med større sammenhengende landbruksområder knytter seg til begrepet yrkesmiljø. For å kunne stå imot presset utenfra er det nødvendig at landbruket samlet har en viss styrke, at det kan beholde og utvikle kombinasjonen av yrke og livsform. Samarbeid mellom de enkelte bruk blir sikkert stadig mer aktuelt. Det gjelder teknisk utstyr, det gjelder ferieavløsning, og sist men ikke minst den daglige yrkeskontakten.

Spørsmålet om utnyttning av jordarealene har vært diskutert lenge, både mann og mann imellom, og i offentlige møter. I avisene ser en ofte at referatet fra slike møter avrundes med det fromme ønske «at jordbruket må bli tatt med på råd». Hvis denne passive tonen er uttrykk for en ren forsvarsholdning, er saken tapt på forhånd. Jordbruket bør aldeles ikke nøye seg med å sitte og vente på å bli spurt, for deretter å si nei så lenge som mulig. Hvis næringen inntar dette standpunktet, blir det neppe lenge den får orientering om sakene engang.

Det er jordbruket som skal gi råd. Næringen må bestemme seg for en positiv målsetting, og prøve å gjennomføre den, tvers gjennom det systemet som nå bygges opp. Tillitsmenn og tjenestemenn i jordbruket har her et særskilt ansvar. Men de enkelte yrkesutøvere må støtte opp og skape en samlet opinion. Det må i hvert aktuelt tilfelle kunne pekes på alternativer, ut fra prinsippet om at ekspansjonen skal skade løpende og livskraftig produksjon så lite som mulig.

Dette er sikkert den viktigste oppgave i dag. Det vi gjør, eller forsømmer å gjøre, vil ha virkninger inn i en uoverskuelig framtid. Når et areal er avgitt til industri eller boliger, er det ingen farbar vei tilbake.

Vi sliter i dag med problemer som har sin viktigste rot i de økonomiske vilkår mellom de to storkrigene. Vi får prøve å stelle oss slik at de som står i spissen for administrasjonen av landbruket omkring århundreskiftet ikke får altfor store problemer på grunn av de tabber vi gjør i vår generasjon.

Ansvar er vårt, her og nå, det nytter ikke å løpe fra det. Lar vi tingene utvikle seg fritt og tilfeldighetene rå, kan vi bli kjærkomne syndebukker, i en mangelsituasjon, og når jordreservene er brukt opp.

Selv om vi i fremtiden kan få nye vekstsentra i områder med uproductivt areal, så må vi nok belage oss på at det meste av utbyggingen vil nettopp bli i de strøk som har mest dyrket jord, og dermed det best utbygde samfunnsliv. Valget av prøvesentra tyder på det. Vi kan neppe vente noe norsk Brasilia.

Tross alle framskritt er det visse grunnleggende behov, som må dekkes noenlunde som før. Kjemisk industri kan muligens engang ta over. Utnytting av plankton i havet skal også kunne gi mat nok til en aukende folkemengde. Men alt dette er framtidsmusikk. Det vil i alle fall kreve en så radikal omlegging av våre matvaner at vi neppe kan forestille oss det.

Det er sikkert tryggest å regne med at vi i overskuelig framtid vil ha bruk for det jordarealet vi har. Den gamle sannhet om jorden og brødet har ennå full gyldighet.

SKOGAVGIFT AVLØSER KULTUR- OG INVESTERINGSAVGIFTEN

Av statskonsulent Rolf Spilhaug.

Skogeiernes investeringskonto gikk siste år ned med ca. 4 millioner kroner og var pr. 1/1 1965 på 142 millioner.

År om annet blir det innbetalt ca. 55 millioner i investeringsavgift, og utbetalt et noenlunde tilsvarende beløp.

Ifølge lov av 19. desember 1952, er denne avgift bundet til bestemte investeringer i skogen, og Landbruksdepartementet er bemyndiget til å utferdige de nærmere bestemmelser angående innbetaling og bruk av midlene.

Hver skogeier har hittil hatt sin investeringskonto hos herredsskogrådet, og avgiften, som blir trukket ved salg av skogsprodukter, blir innsatt på denne konto. I de senere år har avgiften vært 10 % av bruttobeløpet. Utbetalingen til skogeierne fra denne konto blir foretatt etter hvert som investeringene i skogen blir utført og godkjent av skogoppsynet.

De innstående beløp er ikke rentebærende til fordel for den enkelte skogeier, noe som taler for at det er bedre med lønnsomme investeringer i skogen enn å la avgiften hope seg opp på konto.

Loven om innbetaling og bruk av investeringsavgifter er nå tatt inn i den nye loven av 21. mai 1965 om skogproduksjon og skogvern. Samtidig er kulturavgiften og investeringsavgiften slått sammen til en